

Universitatea "Alexandru Ioan Cuza" Iași

Facultatea de Istorie

Școala Doctorală Istorie

TEZĂ DE DOCTORAT
CONTRIBUȚII ROMÂNEȘTI LA PROBLEMA INDOEUROPEANĂ

Rezumat

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC

prof.univ.dr. Adrian Poruciuc

COMISIA DE ÎNDRUMARE

conf. univ, dr. Marius-Tiberiu Alexianu

prof. univ.dr. Neculai Bolohan

conf. univ. dr. Roxana-Gabriela Curcă

DOCTORAND

Costin Iordache

IAȘI

-2022-

CUPRINS

CAPITOLUL I. INTRODUCERE/4

- I.1. Scopul cercetării/4
- I.2. Direcțiile de cercetare/5
- I.3. Structura lucrării/6
- I.4. Limitele cercetării/7

CAPITOLUL II. PROTO-INDOEUROPENII. TEORII DESPRE PATRIA ORIGINARĂ ȘI RĂSPÂNDIREA PROTO-INDOEUROPENILOR ȘI LIMBILOR INDOEUROPENE/8

- II.1. Indoeuropenizarea – o problemă culturală/8
- II.2. Vocabularul proto-indoeuropean și patria originară/14/
 - II.2.1. Reconstrucția vocabularului proto-indoeuropean/14
 - II.2.2. Vocabularul proto-indoeuropean și mediul natural/17
 - II.2.3. Vocabularul proto-indoeuropean și economia/20
 - II.2.4. Vocabularul proto-indoeuropean și organizarea social/24
- II.3. Patria originară a proto-indoeuropenilor/30
 - II.3.1. Patria originară europeană/34
 - II.3.1.1 Patria originară nord-europeană și central-europeană/34
 - II.3.1.2. Patria originară carpato-balcanică/38
 - II.3.1.3 Patria originară nord-pontică/40
 - II.3.1.4. Alte regiuni europene propuse ca patrie originară a proto-indoeuropenilor/47
 - II.3.2. Patria originară asiatică/49
 - II.3.2.1 Patria originară anatoliană/50
 - II.3.2.2 Patria originară caucaziană/52
 - II.3.2.3. Alte regiuni asiatice propuse ca patrie originară a proto-indoeuropenilor/55

- II.3.3. Fără patrie originară. Ipoteza paleolitică/55
- II.4. Reconstituirea răspândirii limbii primitive proto-indoeuropene/57
- II.5. Teorii ale răspândirii limbilor indoeuropene/57
 - II.5.1. Teoria arborelui genealogic/59
 - II.5.2. Teoria valurilor/60
 - II.5.3. Teoria limbilor convergente/61
 - II.5.4. Teoria amestecului lingvistic inițial/63
 - II.5.5. Teoria celor trei stadia/63
 - II.5.6. Teoria glotocronologică/63
 - II.5.7. Alte abordări ale răspândirii limbilor indoeuropene/64
- II.6. Modele de interacțiune între comunitățile proto-indoeuropene și cele eneolitice/66

CAPITOLUL III. RESTRUCTURĂRI CULTURALE PE TERITORIUL ROMÂNIEI LA SFÂRȘITUL ENEOLITICULUI ȘI ÎN PERIOADA DE TRANZIȚIE LA EPOCA BRONZULUI/69

- III.1 Tabloul cultural/69
 - III.1.1 Cultura Cernavodă I/72
 - III.1.2 Cultura Cernavodă III/72
 - III.1.3 Cultura Cernavodă II/74
 - III.1.4 Cultura Coțofeni /74
 - III.1.5 Cultura Baden /75
 - III.1.6 Culturile/Complexul Horodiștea,-/Foltești /76
 - III.1.7 Cultura Amforelor Sferice /78
 - III.1.8 Grupul Decea Mureșului/80
- III.2. Manifestări culturale în perioada de tranziție în spațiul carpato-dunărean/80
 - III.2.1. Ceramica proto-indoeuropeană/80
 - III.2.2 Viața social-economică proto-indoeuropeană/92
 - III.2.3. Viața spirituală proto-indoeuropeană/102

CAPITOLUL IV. PROTO-INDOEUPENII PE TERITORIUL ROMÂNIEI ÎN

CERCETAREA ISTORICĂ ȘI LINGVISTICĂ ROMÂNEASCĂ/108

IV.1. Lingviștii români și problema indoeuropeană /108

IV.2. Problema proto-indoeuropeană din perspectiva istorico-arheologică. Pătrunderi ale populațiilor proto-indoeuropene în spațiul carpato-dunărean/127

CAPITOLUL V. CONCLUZII/148

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE/160

ANEXE/162

BIBLIOGRAFIE/201

Prezenta lucrare cu titlul „*Contribuții românești la problema indoeuropeană*”, are ca temă principală realizarea unui studiu istoriografic, comparativ și interdisciplinar al literaturii de specialitate românești în problema indoeuropeană, studierea contribuțiilor istoricilor și lingviștilor români în raport cu teoriile referitoare la indoeuropeni, patria originală, răspândirea și procesul de indoeuropenizare.

Domeniul studiilor indoeuropene este într-o permanentă dezbatere cu privire la patria originală, răspândirea indoeuropenilor și limba comună a acestora. Faptul că cercetările românești în acest domeniu nu au fost structurate într-o lucrare unitară, echilibrată, m-a determinat să aleg abordarea istoriografică. De aceea, motivul principal care a stat la baza alegerii temei, a fost acela de a completa un gol istoriografic în literatura de specialitate, urmărind identificarea contribuțiilor românești la această problemă, cu scopul de a organiza și actualiza cercetările savanților români în problema indoeuropeană, într-un corpus unitar.

Pe lângă aceasta, voi urmări folosind metoda comparativă, pozițiile și atitudinile cercetătorilor români față de problema indoeuropeană, față de teoriile existente. De asemenea, un lucru deosebit de important în abordarea acestei teme este studiul interdisciplinar, prin analiza fenomenului din punct de vedere arheologic, istoric, lingvistic și al antropologiei culturale, accentul fiind pus în principal pe interpretarea datelor istorice, lingvistice și arheologice, prin prisma antropologiei culturale, pornind de la ideea că procesul de indoeuropenizare s-a realizat în

urma contactului dintre comunități umane purtătoare de cultură materială și spirituală.

Obiectivul general al cercetării îl constituie, aşadar, încercarea de a structura cât mai clar, de a aprofunda contribuțiile românești la problema indoeuropeană, prin analiza interdisciplinară, prin raportarea la teoriile existente. Această abordare generoasă își propune să conducă spre anumite concluzii specifice pentru fenomenul indoeuropean, în general, și al contribuțiilor românești în special.

În abordarea acestei teme voi folosi surse de informare din literatura de specialitate românească și internațională, atât lingvistică și istorică, dar și de antropologie culturală. Având un caracter interdisciplinar și făcând parte din istoria culturală a lumii, teoriile despre problema indoeuropeană sunt diverse, mulți autori precum Marija Gimbutas, Tamaz Gamkrelidze, John Mallory, Colin Renfrew ș.a. propunând soluții diferite. Voi urmări problema din punct de vedere lingvistic (originea, răspândirea și evoluția limbilor indoeuropene), arheologic (identificarea dovezilor pentru stabilirea patriei originare și a traseelor migratorii) și al antropologiei culturale care urmărește raporturile dintre comunitățile umane, creatoare de valori materiale, culturale și vorbitoare de limbi proprii. O altă sursă de informare o constituie lucrările lingviștilor care s-au ocupat de gramatica comparată a limbilor indoeuropene și de reconstrucția cuvintelor comune din familiile de limbi indoeuropene studiate precum: Franz Bopp, August Schleicher, Johannes Schmidt, Otto Schrader, Antoine Meillet, Rasmus Rask, William Jones, Jacob Grimm, Hermann Hirt și alții. Trebuie menționat interesul dezvoltat pentru problema indoeuropeană, direct sau indirect, de istorici precum Marin Dinu Dumitru Berciu, Mircea Petrescu-Dâmbovița, Vladimir Dumitrescu, Eugen Comșa, Petre Roman, Sebastian Morintz, Nicolae Ursulescu, Dumitru Boghian, Mihalache Brudiu, Florin Burtănescu, Horia Ciugudean, Alexandra Comșa, Ann Dodd-Oprițescu, Vladimir Dumitrescu, Nicolae Harțușche, Sabin Adrian Luca sau lingviști precum Bogdan Petriceicu Hașdeu, Alexandru Philippide, Iuliu Valaori, Teodor Capidan, Teofil Simenschy, Dan Slușanschi, Lucia Wald, Gheorghe Ivănescu, Adrian Poruciuc, Marius Tiberiu Alexianu ș.a.

Pornind de la motivația temei, aceasta va urma trei direcții de cercetare.

Prima direcție de cercetare este cea informațională care va urmări analiza principalelor teorii istorico-arheologice legate de patria originară, traseele de răspândire ale indoeuropenilor și procesul de indoeuropenizare, a teoriilor lingvistice legate de reconstituirea unei limbi indoeuropene ancestrale și de evoluția în timp a unei limbi sau familii de limbi, în general, precum

și descrierea schimbărilor și sintezelor produse în aria final eneolitic de pătrunderea comunităților indoeuropene.

A doua direcție de cercetare este cea istoriografică și urmărește realizarea unei sin-teze a ideilor și cercetărilor despre problema indoeuropeană în viziunea istoricilor și lingviștilor români.

A treia direcție este cea comparativă și are ca scop plasarea literaturii românești /istorice și lingvistice în curentele și teoriile despre problema indoeuropeană.

Prezenta teză nu urmărește să realizeze o analiză a problemei indoeuropene din punct de vedere interdisciplinar și nici să emită opinii asupra teoriilor existente. Așa cum am menționat anterior, teza intenționează să adune într-un corpus unitar cât mai cuprinzător, contribuțiile românești la problema indoeuropeană, scoțând în evidență pe cele mai interesante dintre acestea. Din punct de vedere arheologic, lucrarea se va limita la prezentarea tabloului cultural de la sfârșitul eneoliticului și din perioada de tranziție la epoca bronzului, dar și la evidențierea efectelor produse de pătrunderea triburilor alogene în spațiul carpato-dunărean.

Prima direcție de cercetare este cea informațională care urmărește analiza principalelor teorii istorico-arheologice legate de patria originară, traseele de răspândire ale indoeuropenilor și procesul de indoeuropenizare, a teoriilor lingvistice legate de reconstituirea unei limbi proto-indoeuropene ancestrale, precum și descrierea schimbărilor și sintezelor produse în spațiul final eneolitic de pătrunderea comunităților proto-indoeuropene. Pentru aceasta am studiat teoriile formulate de-a lungul timpului despre patria originară a proto-indoeuropenilor, modalitățile de răspândire a limbilor indoeuropene și modul de pătrundere în diferite spații a acestor comunități și a limbii vorbite de aceștia, dar și elemente de reconstrucție a limbii originare comune, ceea ce a condus la următoarele concluzii:

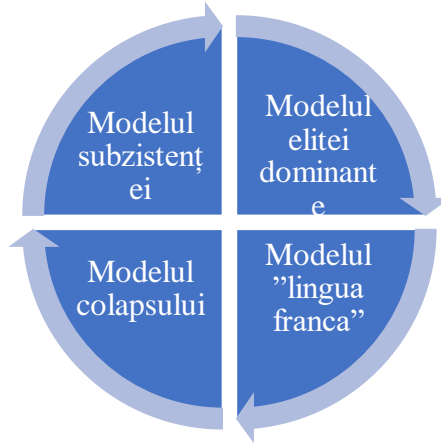
A) Teorii privind patria originară

Patria originară asiatică	Patria originară europeană	Fără patrie originară
<ul style="list-style-type: none"> • teoria anatoliană • teoria caucaziană 	<ul style="list-style-type: none"> • teoria nord-pontică • teoria central și nord-europeană • teoria balcanică 	<ul style="list-style-type: none"> • teoria paleolitică

Teorii privind răspândirea limbilor și comunităților proto-indoeuropene

Teoria arborelui genealogic	Teoria valurilor	Teoria limbilor convergente
Teoria celor trei stagii	Teoria glotocronologică	Teoria amestecului lingvistic inițial

Modalități de pătrundere și impunere a proto-indoeuropenilor

A doua direcție de cercetare este cea istoriografică și urmărește realizarea unei sinteze a ideilor și cercetărilor despre problema indoeuropeană în viziunea istoricilor și lingviștilor români. Pe parcursul acestei teze, am încercat să aduc în același loc, cele mai importante contribuții în cercetarea fenomenului indoeuropean realizate de istorici și lingviști români, de o importantă valoare științifică, însă din nefericire, de multe ori izolate și neintegrate într-un corpus unitar. Analizând istoricul cercetărilor în domeniul studiat, acest corpus se poate construi având la bază studiile bine structurate și sintetizate realizate în domeniul istoric de Petre Roman și Marius Tiberiu Alexianu, iar pe plan lingvistic de Gheorghe Ivanescu și Theofil Simenschy. Pornind de la aceste pietre de temelie am adunat studiile despre problema indoeuropeană într-un corpus unitar care să arate atât preocuparea cercetătorilor români față de tema enunțată, evoluția în timp, dar și modul în care se raportau față de diferitele teorii pe care le-am menționat mai sus. Nu pot afirma faptul că această teză a reușit să desăvârșească întregul corpus sau să cuprindă toate cercetările românești legate de problema indoeuropeană, dar deschide un drum și lasă viitorilor cercetători posibilitatea de a-l completa și îmbunătăți.

Atașez, mai jos, o listă cronologică a lucrărilor care fac referire, în mod direct sau indirect la problema indoeuropeană în cercetarea românească

- 1868 - *Limba româna*, în: *Archivu pentru filologia și istoria*, XIV.
- 1875 - Hasdeu Bogdan Petriceicu, *Principie de filologie comparative ario-europea cuprindend grupurile indo-persic-tracic, greco-italo-celtic si leto-slavo-germanic cu aplicațiuni la istorie limbei române. Curs ținut la Facultatea de Litere și Filosofia din București*

- 1890 - Șăineanu Lazar, *Linguistica contemporană sau școala neo-gramaticală. Locuțiune de deschidere a cursului de filologie comparativă de la Facultatea de Litere din București*,
- 1890 - Buțureanu Grigore C., *Originea europeană a arilor*
- 1901 - Antonescu Teohari *Dacia, patria primitivă a popoarelor ariane*
- 1924 - Valaori Iuliu, *Elemente de lingvistică indo-europeană*
- 1925 - Densusianu Ovid, *Dări de seama. Les langues du monde, par un groupe de linguistes sous la direction de A. Meillet et Marcel Cohen*
- 1951 - Petrovici E., *Legea staliniană a dezvoltării inegale a elementelor limbii*
- 1957 - Ivănescu Gheorghe, *Teoriile lui L.P. Iakubinski*
- 1960 . - Graur Alexandru, *Studii de lingvistică generală*
- 1954 - Berciu Dumitru, *Asupra problemei așa-numitelor sceptre de piatră /din R.P.R. Cu prilejul publicării unei descoperiri similare din Caucazul de nord (U.R.S.S.)*
- 1968 - Morintz Sebastian, Roman Petre, *Asupra perioadei de trecere de la eneolitic la epoca bronzului la Dunărea de Jos*
- 1970 - Dinu Marin, *Quelques problèmes concernant la période de transition de l'énéolithique à l'époque du bronze dans les régions extracarpatiques de la Roumanie*
- 1972 - Galbenu Doina, *Câteva probleme ale perioadei de trecere de la neolitic la epoca bronzului pe teritoriul României*
- 1973 - Roman Petre, *Modificări structurale ale culturilor eneoliticului final în regiunea carpato-danubiană*
- 1979 - Comșa Eugen, *Unele probleme privind populațiile de stepă din nordul-vestul Mării Negre, din perioada neolitică până la începutul epocii bronzului*
- 1980 - Dumitrescu Vladimir, *Câteva observații în legătura cu prima migrație a triburilor stepelor nord-pontice la apus de Prut*
- 1980 - Dodd-Oprîșescu Ann, *La céramique Cucuteni C. Son origine. Sa signification historico-culturelle*
- 1980 - Dinu Marin, *Le complexe Horodiștea-Foltești et le problème de l'indoeuropéanisation de l'espace carpatho-danubien*
- 1981 - Simenschy Theofil, Ivanescu Gheorghe, *Gramatica comparată a limbilor indoeuropene*
- 1981 – Roman Petre, *Modificări în structura etno-culturală a Europei de sud-est în*

eneoliticul târziu

- 1981 - Roman Petre, *Forme de manifestare culturală din eneoliticul târziu și perioada de tranziție la epoca bronzului*
- 1981 - Dinu Marin, *Clay Models of Wheels discovered in Cooper Age Cultures of Old Europe Mid-Fifth Millenium*
- 1982 - Roman Petre, *Procesul de constituire a noilor grupe etnoculturale de la începutul epocii bronzului*
- 1985 - Petrescu-Dîmbovița M., *Contribution des recherches archéologiques à l'étude des commencements de l'ethnogenèse des Thraces dans l'espace carpato-ponto-danubien*
- 1987 – Poghirc Cicerone, *Pour une concordance chronologique et fonctionnelle entre linguistique, archéologie et anthropologie dans le domaine indo-européen,*
- 1987 - Wald L., Slușanschi D., *Introducere în studiul limbii și culturii indo-europene*
- 1989 – Roman Petre, *Fenomenul indoeuropenizării și constituirii neamului tracic la Dunărea inferioară în lumina cercetărilor arheologice*
- 1994 – Manzura Igor, *Manifestări culturale în perioada de tranziție*
- 2002 - Poruciuc Adrian, *Observații asupra modelului confluențial și asupra genezei limbii române*
- 2002 - Burtănescu Florin, *Epoca timpurie a epocii bronzului între Carpați și Prut cu unele contribuții la problemele perioadei premergătoare epocii bronzului în Moldova*
- 2003 - Simion Gavrilă, *Migrația popoarelor indo-europene la Dunărea de Jos*
- 2003 - Brudiu Mihalache, *Lumea de sub tumulii din sudul Moldovei. De la indo-europeni la turanicii târzii - mărturii arheologice*
- 2008 – Vulpe Alexandru, *Reflecții în urma unei dezbateri despre Indo-Europeni*
- 2008 - Munteanu Roxana, Garvăn Daniel, *Ceramica Cucuteni C din preajma izvoarelor sărate din Moldova, în: Sarea, de la prezent la trecut*
- 2011 – Iordache Costin, *Restructurări etnoculturale la sfârșitul eneoliticului și începutul epocii bronzului la est de Carpați*
- 2011 – Gogâltan Florin, Ignat Ana, *Transilvania și spațiul nord-pontic. Primele contacte (cca 4500-3500 a. Chr.)*
- 2013 – Iordache Costin, *Indo-europenii. Studiu asupra patriei originare, răspândirii și procesului de indoeuropenizare*

- 2013 – Alexianu Marius-Tiberiu, *Indoeuropenizarea spațiului carpato-balcanic*.
- 2016 – Gogâltan Florin, *Transilvania și problema indo-europenizării*

A treia direcție de cercetare este cea comparativă și are ca scop plasarea literaturii românești istorice și lingvistice în curentele și teoriile despre problema indoeuropeană. Pentru a atinge obiectivul propus în această direcție de cercetare voi prezenta pozițiile pro și contra formulate de-a lungul timpului de cercetători români raportate la teoriile formulate referitor la patria originară, răspândire limbilor indoeuropene și modul de impunere a indoeuropenilor în alte spații.

Patria originară asiatică în general, și cele două teorii majore, cea anatoliană formulată de Renfrew și caucaziană susținută de Ivanov și Gamgrelidze, nu au avut susținere în rândul cercetătorilor români. Încă din 1901, istoricul Teohari Antonescu, respingea existența unei patrii originare asiatice în zone precum Pamirul, stepile Rusiei orientale, sud-vestul Siberiei, Turkestanul sau platoul iranian invocând vocabularul indoeuropean ce indica practicarea agriculturii, dar și răspândirea mestecănelui. Mai târziu în 1924, Iuliu Valaori susținea că nu există suficiente dovezi pentru a plasa patria originară în Asia sau Europa, iar Lucia Wald și Dan Slușanschi considerau că argumentele exclusiv lingvistice, lipsa celor arheologice și raționamentele prin analogie nu pot susține existența unei patrii primitive asiatice.

Modelul anatolian este combatut de Marius Alexianu care acuza lipsa de logică și manipularea informațiilor pentru a obține un rezultat favorabil teoriei susținute de Renfrew, același autor combătând și teoria caucaziană indicând faptul că dovezile arheologice au arătat că zona respectivă nu a fost un centru de iradiere a limbilor indoeuropene spre zona europeană, dimpotrivă, iar întreprinderea celor doi lingviști sovietici, cu toate că a reprezentat un pas înainte prin abordarea problematicei indoeuropene, este viciată de o serie de erori fundamentale referitoare la izvoarele arheologice, paleobotanice și paleozoologice care afectează corelarea culturii indoeuropene reconstituită lingvistic cu culturile arheologice.

Idea unei patrii originare indoeuropene situată pe continentul european, are ca locații principale zona central și nord-europeană, cea carpato-balcanică și cea nord-pontică. La noi în țară, primul care a susținut o patrie originară europeană a fost Grigore C. Buțureanu, care, în 1890-1891 susține plasarea acesteia în Scandinavia deoarece, chiar dacă se afla într-o regiune cu clima rece, aceasta este imblanzită de curenții oceanici. Acesta considera zona asiatică, cu precădere Pamirul, inadecvată din punct de vedere climatic, iar prezența majorității plantelor și animalelor denumite

de vocabularul comun indoeuropean pe continentul nostru, este o dovadă a originii indoeuropenilor în această zonă. Grigore C. Buțureanu consideră argumentul superiorității culturale asiatice nefondat, susținând că europenii cunoșteau agricultura înaintea pătrunderii proto-indoeuropenilor sau faptul că și în Europa existau civilizații formate. În schimb, Teohari Antonescu, excludea plasarea patriei originare a proto-indoeuropenilor în nordul și vestul Europei, argumentând prin practicarea agriculturii, existența unei clime temperate cu mai mult de două anotimpuri, cât și prin aria de răspândire a pinului.

Plasarea patriei originare a proto-indoeuropenilor în zona carpato-balcanică este criticată, din punct de vedere lingvistic, de Marius Alexianu care susține că, acest model ia în considerare numai aspectul lexical al proto-indoeuropenei, iar raporturile cu limbile hamito-semitice ori fino-ugrice sunt explicate speculativ, fără a se apela la datele oferite de arheologie, paleobotanică etc. și fără a se lua în considerare dimensiunea cronologică a atestării (și posibilității apariției) unor cuvinte din fondul comun proto-indoeuropean în limbile hamito-semitice ori fino-ugrice, în timp ce Mircea Petrescu-Dîmbovița, din punct de vedere arheologic, respingea această idee întrucât în Balcani nu există nici o dovadă privind trecerea de la mezolitic la neoliticul inițial, originea neoliticului balcanic fiind, în Asia Mică și în bazinul oriental al Mediteranei, precum și faptul că nu se poate atribui o origine indoeuropeană populațiilor din neoliticul inițial balcanic (5500-4200 î.Cr.) care prezentau caractere antropologice paleomediteranoide suprapuse pe un fond local de tradiție epipaleolitică. Faptul că mulți lingviști și arheologi, care teoretic susțin ideea patriei balcanice, includ acest teritoriu în zone mai vaste ce cuprind și arealul nord-pontic, demonstrează faptul că zona balcanică, stricto sensu, nu poate răspunde condițiilor necesare pentru a fi considerată patria originara.

Teohari Georgescu, însă, susținea că locul de origine al vitei-de-vie și practicarea apiculturii, constituie argumente suficient de solide pentru a plasa patria indoeuropea în spațiul actual al țării noastre. De asemenea, Ariton Vraciu afirmă ideea cu privire la autohtonismul indoeuropenilor din spațiul carpato-danubiano-balcanic, iar Dan Slușanschi, cu toate că indică un areal mai întins pentru patria originara proto-indoeuropeana, introduce spațiul carpato-balcanic în acest areal.

Plasarea patriei originare în zona nord-pontică este susținută, uneori cu critici sau diferite nuanțări, asupra carora vom reveni atunci când vom aborda cea de-a patra direcție de cercetare, de majoritatea cercetătorilor români. Totuși, există voci care critică acesta plasare a patriei

originare, precum Teohari Georgescu care respinge ideea folosindu-se de argumente precum existența a trei anotimpuri, imposibilitatea practicării agriculturii și răspandirea mesteacanului și a pinului sau Alexandru Vulpe care, de altfel, nu propune și nu adera la vreo teorie legată de patria originară, considerând că acesta poate fi cel mult o ipoteză de lucru deoarece datele antropologice indică o omogenitate biologică a populațiilor eneolitice și ale epocii bronzului, fără a susține o migrație masivă din zonele nord-pontice, populația de origine estică scâzând de la est la vest, iar elementele mediteranoide din necropolele Baden, indicând o influență pe direcția sud-nord, mai degrabă decât est-vest. La aceste lucruri adaugă și faptul că, datele antropologice sunt dependente de ritul înhumației care este inegal răspândit, iar informația este relativă și limitată.

A doua problemă abordată în cadrul acestei direcții de cercetare este poziția cercetătorilor români față de teoriile răspândirii limbi. Așa cum am menționat anterior, am identificat șase teorii legate de răspândirea limbilor indoeuropene, cele mai cunoscute fiind teoria arborelui genealogic și teoria valurilor.

Teoria arborelui genealogic, este susținută de Bogdan Petriceicu Hașdeu, Lucia Wald, Gheorghe Ivănescu și de Marius Alexianu, însă uneori cu poziții critice, în timp ce Iuliu Valaori respinge ideea unei limbi primitive, reducând rezultatele lingvisticii comparative la identificarea unui „sistem de corespondențe”.

În lingvistica românească, primul care susține originea comuna a limbilor europene pe baza filologiei comparate și evoluția acestora dintr-o limba comuna a fost Bogdan Petriceicu Hașdeu care urmărind evoluția limbilor indoeuropene pe baza arborelui genealogic, de la trunchiul comun spre ramurile care se desprind, renunță la urmărirea evoluției acestora strict pe verticală, el interesându-se și de relațiile dintre limbi pe orizontala arborelui genealogic. Astfel, el descoperă înrudiri între limbi pe ramura limbii - „mamă” sau pe ramura limbii-”tată”. Tot în secolul XIX, profesorul Lazăr Șăineanu, sub influența școlii neogramatice, critică stilul naturalist al acestei teorii, arătând că evoluția unei limbi este influențată de evoluțiile prin care trec atât persoanele, cât și societățile. Ideea formării mai multor limbi dintr-o limbă comună, dovedită prin rădăcina comună a unor cuvinte, este formulată și Ion Heliade Rădulescu, de Alexandru Rosetti, de Dan Slușanschi care vedea în gramatica comparata indoeuropeană o știință la fel de exactă ca astronomia și fizica în rezultatele și concluziile sale asupra răspândirii limbilor indoeuropene dintr-o limba comuna sau Ariton Vraciu care, referindu-se la raporturile limbii traco-dace cu alte limbi indoeuropene constată faptul ca dialectul de la baza limbii traco-dacilor a avut relații mai strânse cu indo-

européana comună, din care provine, iar Alexandru Phillipide susținea faptul că schimbarea fonetică este materială, mecanică și se realizează, deci, în mod independent de către toți membrii comunității lingvistice, fiind determinate de schimbări în forma organelor articulatorii sau în deprinderile articulatorii înnașcute ale colectivității lingvistice respective și constituie o adaptare a părții materiale a limbii - aspectul ei sonor, deci a sistemului fonetic -, la organele articulatorii.

Unii lingviști români, deși nu respingeau teoria arborelui genealogic îi aduceau anumite critici din care enumerăm respingerea ideii îmbătrânirii și morții limbilor ca un proces necesar exprimată de Gheorghe Ivănescu, sau scăderea elementelor comune odată cu creșterea distanței în timp și schimbarea sensului semantic al cuvintelor care face dificilă identificarea evoluției limbilor formulate de Lucia Wald. Alți lingviști însă respingeau această teorie, precum Iuliu Valaori în deceniul al treilea al secolului trecut, care nu accepta ideea asocierii dintre limbă și etnie, dar și ideea unei limbi comune elementele comune punându-le pe seama unei "sistem de corespondențe". Aceștia i se mai adaugă cercetători precum Ovid Densușianu care contestă faptul că schimbările bazate pe evoluția vocabularului sunt criticabile deoarece acesta se poate schimba și prin împrumuturi, iar limbile culturilor dezvoltate sunt mai receptive la schimbările lexicale în raport cu cele ale culturilor mai puțin dezvoltate, prin urmare criteriile de studiu nu pot fi aceleași, iar rezultatul aplicării acestora nu este unul corect. Alexandru Graur și Lucia Wald resping reducerea dezvoltării limbii la tipul structurii morfologice, ignorarea evoluției tuturor compartimentelor limbii, dependența de ideile evoluției naturaliste a limbii, Cicerone Poghirc arată faptul că schimbările de cultură materială nu implică în mod necesar înlocuirea unei limbi, iar înlocuirea unei limbi se poate realiza și în absența unor schimbări, idee asupra căreia a atras atenția mai târziu și Adrian Poruciuc care arată că există atât persistența unei limbi în condițiile transformării culturii materiale, cât și înlocuirea unei limbi cu alta, adusă de purtătorii altei/altor culturi materiale.

În ce privește teoria valurilor aceasta nu are susținători, majoritatea lingviștilor punând accent pe complementaritatea acestei teorii cu cea a arborelui genealogic. Printre pușinii cercetători români susținători ai teoriei valurilor menționăm pe Constantin Moroianu care, pe de o parte susținea originea împrumutului într-un singur etimon aparținând unei singure limbi, însă, pe de alta parte prin faptul că admite existența originii multiple a împrumuturilor din surse diferite care provin din același etimon comun, îl apropie de teoria valurilor, el lansând conceptul de „familie etimologică” în sens larg, aceasta reunind termeni înrudiți genealogic prin raportarea inclusiv la

un etimon indoeuropean comun și Marius Sala, care susține faptul că în studiul contactelor dintre limbi trebuie să se țină cont de condițiile socio-lingvistice ale idiomurilor aflate în contact și poziția elementelor împrumutate în structura idiomurilor respective, fapt ce îl plasează mai degrabă în rândul susținătorilor teoriei valurilor, dacă ținem cont că în teoria arborelui genealogic, limbile odată desprinse nu mai au contact între ele, acest lucru fiind unul din cele mai criticate la teoria lui Schleicher.

O altă teorie referitoare la răspândirea limbilor indoeuropene care a atras interesul cercetătorilor români este teoria amestecului lingvistic inițial formulată de Marr care susținea faptul că familia de limbi indoeuropene nu s-a creat în urma diversificării dialectale a limbii comune indoeuropene, ci prin amestecul și încrucișarea mai multor idiomuri diferite care s-ar fi apropiat treptat, ajungând să semene, ceea ce le-ar fi conferit statutul de limbi înrudite. În aceeași ordine de idei, putem plasa aici și ideea formulată de Pissani care a propus ca schema arborelui genealogic să fie înlocuită cu cea a unor fluvii care își amestecă apele. Termenul de „indoeuropean” ar denumi, după Pissani, stadiul prin care au trecut toate idiomurile cu acest nume în faza interacțiunii lor. Deci, limbile indoeuropene s-au desprins dintr-o limbă comună, numai că însăși această limbă ar fi rezultatul unei evoluții de mai multe milenii a mai multor idiomuri, reunite într-o uniune lingvistică în care s-ar fi produs agregări succesive la un nucleu primitiv. Datorită unor determinări complexe, unul din idiomuri ar fi devenit preponderent. În urma acestui proces complex de contopire treptată a unor culturi și limbi, sub influența nivelatoare și unificatoare a unui idiom, s-ar fi creat o *koine* indoeuropeană cu variante dialectale. Prin scindarea acestei limbi comune, vechile dialecte s-ar fi transformat în limbile indo-europene.

Teoria existenței unei limbi comune proto-indoeuropene formată printr-un amestec lingvistic inițial, a pătruns în România, mai ales pe filieră sovietică, prin teoriile formulate de Marr sau Trubețkoy și poziția cercetătorilor români a fost dependentă de influențele politice ale vremii. Astfel, Eugen Petrovici preia imediat teoria și, în baza acesteia, va ataca concepția lui Hașdeu, referitoare la limbile –”mamă” și limbile – ”tată”, însă imediat ce Iakubinki va critica teoria formulată de Marr, apar și în România critici formulate într-un articol semnat în 1950 de Gheorghe Ivănescu (*supra*:). Mai mult, imediat ce teoria lui Marr este criticată de însuși Stalin, același Eugen Petrovici publică un articol despre teoria staliniană a limbii. Un susținător al ideilor lui Trubețkoy este și Dan Alexe care afirmă că

În ce privește teoria glotocronologică remarcăm poziția rezervată a Valeriei Guțu-Romalo

în aplicărea ei la stabilirea datei de separare a aromânei de dacoromână, precum și cea exprimată de E. Coșeriu la al X-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică de la Strasbourg din 1962, care demonstrează faptul că în urma aplicării glotocronologiei se ajunge la rezultate stranii (de exemplu istroromâna s-ar fi despărțit de dacoromână prin anii 300-400 d. Hr ; italiana de latina populară acum 410 ani) și afirmă că glotocronologia nu e o metodă valabilă și că cercetările făcute pledează împotriva tezei fundamentale a acestei metode după care istoria limbilor ar fi o cantitate măsurabilă (*supra*, p.117). Referindu-se, de asemenea la această teorie, academicianul Alexandru Graur afirmă că formulele aplicate de glotocronologie pentru a data aceste procese nu țin seama de legătura limbii cu societatea, de salturile din societate.

În ceea ce privește modul de impunere a proto-indoeuropenilor și a limbii, într-un spațiu, în speță cel carpato-dunărean, încin în baza studiilor efectuate până în prezent spre modelul *lingua franca*. Acest model poate fi susținut prin realizarea sintezelor culturale și accelerarea schimbărilor sociale final-eneolitice, existența în „valurile” de nou-veniți a unor grupuri eterogene ce cuprindeau atât purtători ai culturilor eneolitice din spațiul învecinat, cât și ai culturilor stepice, supraviețuirea culturilor eneolitice locale, precum Cucuteni-Tripolie și un început de ierarhizare socială încă din perioada eneolitică (*supra*:). De asemenea, Alexandru Vulpe, afirmă că elementele materiale ce caracterizează o cultură arheologică, nu reprezintă elementele unui grup etnic, iar de la o presupusă diversitate etnică din spațiul carpato-dunărean, s-a ajuns prin mobilitatea populațiilor și economia pastorală la impunerea unei forme comune de comunicare care a dus, mai târziu, la unitatea etnică și lingvistică. Acest proces se realizează în cadrul unui fenomen de sinteză și unificare culturală, realizat în cadrul celor trei cercuri culturale definite de Petre Roman și susținute de Marius Alexianu.

Pentru a putea înțelege fenomenul în discuție, din punct de vedere istoric și arheologic, am încercat să coagulez în această lucrare, cea mai mare parte a lucrărilor ce cuprind informații despre culturile perioadei de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului, modul de pătrundere a elementelor alogene în spațiul carpato-dunărean și rezultatul contactelor dintre autohtoni și alogeni.

Referitor la opinia istoricilor și arheologilor români legată de pătrunderea elementelor alogene majoritatea indică infiltrări de populații mai mult sau mai puțin violente care determină, dislocări de populații, sinteze culturale și un proces de unificare culturală. Contactele care au loc între purtătorii culturilor eneolitice și noii veniți au avut ca rezultat: încetarea existenței așezărilor

aparținând culturilor eneolitice din zonele afectate și deplasarea comunităților respective, în unele cazuri, în zonele rămase încă libere, schimburi și sinteze culturale cum ar fi cucutenizarea ceramicii C, destructurarea culturii Gumelnița, uniformizarea culturală din zona intracarpatică, dar și ceramica de tradiție Tiszapolgar de la Decea Mureșului, sinteze culturale în care o succesiune de grupuri alogene, de origine diferită, sunt integrate în mediul cultural local, rezultând o uniformizare culturală și una etnică, existența unui proces de amalgamare a elementelor locale eneolitice, cu cele estice și nord-estice. Patrunderea triburilor nord-pontice a avut efecte diverse de la dislocarea comunităților eneolitice, până la alcătuirea unor sinteze culturale sau la similarea intrușilor dovedită atât prin supraviețuirea culturii Cucuteni, cât și prin triumful elementului local în aria culturii Coțofeni. Acest lucru arată capacitatea unei culturi de a se transforma, de a se reinventa, de a integra durabil împrumuturi culturale compatibile cu principiile organizării sociale proprii. Luând în calcul pastrarea elementelor de fond local eneolitic și asimilarea elementelor noi în fondul local, ceea ce a dus la realizarea sintezei culturale, contactul dintre culturile eneolitice locale și noii veniți a dus la o coabitare culturală care a accelerat modificările începute în mediul autohton. Fără a nega existența unor presiuni exercitate de populații aflate în mișcare, populații eterogene din punct de vedere cultural, nu putem să nu observăm că în multe zone nu avem distrugerii provocate de lupte violente, iar așezări fortificate, precum cea de la Scânteia – *Dealul Bodești*, se întâlnesc înainte de pătrunderea ceramicii de tip C în arealul cucutenian. Presiunile populațiilor nord-pontice și creșterea concurenței pentru resurse au putut duce la conflicte economice și de control asupra unor teritorii, însă, deși apariția așezărilor fortificate în zona cucuteniană a fost considerată o dovadă a relațiilor violente cu noii veniți, numărul lor mic și dovezile unor patrunderi pașnice ne pot conduce la ideea ca aceste așezări fortificate pot fi centre incipiente de putere locală.

Având în vedere procesul de uniformizare culturală și ținând cont de faptul că din punct de vedere arheologic, culturile acestei epoci au fost tratate de cele mai multe ori separat, am încercat, comparând rezultatele obținute să realizez un tablou al acestor culturi analizând ceramica, plastica, uneltele, activitățile economice și viața spirituală din cadrul culturilor proto-indoeuropene. În urma analizei comparative am constatat predominarea în ceramica proto-indoeuropeană de pe teritoriul României a folosirii în proporții egale a pastei grosolane, semifine și fine, iar în ceea ce privește degresantul folosit întâlnim scoica pisată, calcar, nisip, materii organice, pietricele, mică sau cioburi pisate.

Analizând formele ceramice constatăm varietatea lor, dar și predominanța anumitor forme cum ar fi strachina prezentă în toate ariile culturale proto-indoeuropene, paharul identificat în șapte culturi, bolul în șase culturi și castronul în cinci culturi. În ce privește decorul folosit întâlnim decor incizat, decor imprimat, decor în relief, decor canelat și decor încrustat, constatându-se concentrarea acestuia în partea superioară a vaselor și lipsa aproape cu desăvârșire a decorului pictat.

Așezările cele mai des întâlnite în această perioadă sunt cele fortificate antropice sau naturale, însă în egală măsură se întâlnesc și așezări nefortificate, dar și așezări sezoniere. Locuințele cel mai des întâlnite în majoritatea culturilor proto-indoeuropene sunt cele de suprafață, apoi semibordeiele, însă întâlnim și locuințe sezoniere.

Viața economică este dominată de creșterea animalelor, făurirea uneltelor și armelor din piatră, dar și utilizarea scoicilor în realizarea de podoabe. Spre deosebire de eneolitic și, mai apoi de epoca bronzului constatăm o redusă activitate metalurgică, dar și trecerea pe plan secund a cultivării plantelor.

Din punct de vedere al organizării sociale se remarcă ierarhizarea societății indicată și de o serie de sceptre de piatră identificate în arealul culturilor protoindoeuropene, iar din punct de vedere spiritual constatăm decăderea cultului fecundității indicată de scăderea numărului de idoli antropomorfi feminini, dar și de o schematizare a acestora. În ce privește ritul funerar întâlnim înhumația, în morminte plane sau tumulare, grupate în necropole cu defuncții așezați în poziție chircită sau întinsă și presărați cu ocră.

O mare parte din rezultatele obținute de cercetătorii români au fost preluate de autori consacrați la nivel mondial în cercetarea problemei indoeuropene, așa cum arată tabelul de mai jos.

Autor	Titlu lucrare	Autori români citați
Marija Gimbutas	<i>Civilizație și Cultură. Vestigii Preistorice în Sud Estul European</i> <i>Civilizația Europei Străvechi</i>	Petre Roman, Nicolae Harțuche
Marija Gimbutas	<i>European Prehistory: Neolithic to the Iron Age</i>	Olga Necrasov, Eugen Comșa, Vlad Zirra

Marija Gimbutas	<i>The Indo-Europeans: Archeological Problems</i>	Olga Necrasov
Marija Gimbutas	<i>The Living Goddesses</i>	Hortensia Dumitrescu, Dan Monah, Olga Necrasov
David Anthony	<i>The "Kurgan Culture," Indo-European Origins, and the Domestication of the Horse: A Reconsideration [and Comments and Replies]</i>	Eugen Comşa
David Anthony	<i>The Horse, The Wheel, and Language: How Bronze-Age Riders From the Eurasian Steppes Shaped the Modern World</i>	Vladimir Dumitrescu, Petre Roman, Olga Necrasov, Sebastian Morintz
J.P. Mallory	<i>In Search of the Indo-Europeans. Language, Archaeology and Myth</i>	Marin Dinu, Ann Dodd-Oprişescu, Sebastian Morinz, Petre Roman, Olga Necrasov, Ion Nestor, Eugen Zaharia Radu Vulpe
Stanislav Grigoriev	<i>Ancient Indo-Europeans</i>	Gheorghe Lazarovici, Alexandru Vulpe

Alături de aceste contribuții, pot fi adăugate articolele semnate de cercetătorii români în una dintre cele mai prestigioase reviste din domeniul indoeuropean: *Journal of Indo-European Studies* (JIES), precum Marin Dinu, Olga Necrasov, Sorin Paliga, Adrian Poruciuc, Alexandru Vulpe. De asemenea, o mențiune specială merită lucrarea profesorului Harald Haarmann despre civilizația dunăreană¹, care pune în valoare contribuțiile arheologilor români.

¹ HAARMANN, 2017

Așa cum am arătat anterior, lingviștii români s-au plasat, cu mici excepții și uneori cu critici formulate argumentat și pertinent pe ideea susținerii patriei originare în spațiul nord-pontic și pe susținerea teoriei arborelui genealogic, de cele mai multe ori în sinteză cu teoria valurilor.

Dincolo de diferențele de la o cultură la alta putem identifica câteva elemente comune ale culturilor proto-indoeuropene: strachina, decorul nepictat și pe jumătatea superioară a vaselor, așezări fortificate, locuințe de suprafață, metalurgie slabă, creșterea animalelor, societate ierarhizată sau înhumația ca rit funerar. Pentru a înțelege în mod unitar problema indoeuropeană trebuie să ținem cont alături de elementele date de cercetarea lingvistică în ceea ce privește identificarea vocabularului comun proto-indoeuropean legat de mediul natural, economie sau societate, de pozițiile lingviștilor față de teoriile formulate despre patria originară și de răspândirea limbilor indoeuropene, și de faptul că acestea sunt rezultatul unor contacte între comunități umane, nu doar rezultatul unor mișcări de produse materiale, de aceea este important de înțeles termeni precum cultură, etnie, comunitate, schimbare culturală, astfel încât imaginea de ansamblu a procesului indoeuropenizării spațiului carpato-dunărean să fie mai cuprinzătoare, incluzând și relațiile dintre oameni și comunități.

Identificarea unei patrii originare a indoeuropenilor și explicarea procesului de indoeuropenizare este o încercare deosebit de dificilă. Întregul proces cuprinde analiza unor schimburi culturale, lingvistice, materiale și umane care de multe ori au fost fetișizate. Dincolo de aceste schimburi accentul trebuie pus în special pe contactele dintre comunitățile umane, cele care sunt purtătoarele limbilor și ale produselor materiale, fauritoare ale contactelor ce stau la baza procesului de indoeuropenizare. Toate culturile se schimbă într-un moment sau altul, contactul dintre comunitățile umane putând duce la introducerea unor elemente străine. Fiecare comunitate atrage asupra ei condiții folositoare îmbogățindu-se atât în urma schimburilor, dar și a conflictelor, în urma cărora oferă și primește bunuri culturale materiale și spirituale. Atunci când două grupuri intră în contact, în cazul de față proto-indoeuropenii și populațiile Vechii Europe, ansamblul trăsăturilor culturale noi nu este împrumutat în bloc, ci grupul care le împrumută face o selecție, care este mai limitată atunci când trăsăturile sunt impuse. Este refuzat, în general, un împrumut care pune în discuție structurile intime ale unei comunități, iar dacă gradul de compatibilitate este scăzut, putem de a face cel mult cu o coabitare.

Pornind de la considerentele arheologice, lingvistice și de antropologie culturală, considerăm că procesul de indoeuropenizare a pornit dintr-o patrie primitivă situată în spațiul nord-pontic, limba

primitivă formându-se ca urmare a unui proces de coabitare dintre sisteme culturale și economice locale, de migrații de populații la nivel local de-a lungul mileniilor , impunându-se ca limbă comună printr-un proces lent și continuu de transformare și metisare culturală. Migrația proto-indoeuropenilor și contactele cu populațiile locale au dus la desprinderea de noi limbi din trunchiul comun, limbi ce au evoluat prin contacte reciproce de-a lungul timpului.

Bibliografie selectivă

ALEXIANU (2013)

Alexianu, Marius-Tiberiu, *Indoeuropenizarea spațiului carpato-balcanic (manuscris)*.

ANTONESCU (1901)

Antonescu, Teohari, *Dacia, patria primitiva a popoarelor ariane*, în Antonescu, Teohari, *Lumi uitate. Studii literare și archeologice*, Ed. Dacia, Iasi, 1901.

BRUDIU (2003)

Brudiu, Mihalache, *Lumea de sub tumulii din sudul Moldovei. De la indoeuropeni la turanicii târzii - mărturii arheologice*, Ed. Printech, București.

BURTĂNESCU (2002)

Burtănescu, Florentin, *Epoca timpurie a epocii bronzului între Carpați și Prut cu unele contribuții la problemele perioadei premergătoare epocii bronzului în Moldova*, Ed. Vavila, București.

BUȚUREANU (1890)

Buțureanu, Grigore C., *Originea europeana a arilor*, în: *Arhiva Societății Științifice și Literare din Iasi*, II,1: 40-79.

COMȘA (1979)

Comșa, Eugen, *Unele probleme privind populațiile de stepă din nordul-vestul Mării Negre, din perioada neolitică până la începutul epocii bronzului*, în: *SCIV*, III, 29: 353-365.

GOGÂLTAN, IGNAT (2011)

Gogâltan, Florin, Ignat, Ana, *Transilvania și spațiul nord-pontic. Primele contacte (cca 4500-3500 a. Chr.)* în: *Tyrageția*. Serie nouă 20 (1): 7-39.

GOGÂLTAN (2016)

Gogâltan, Florin, *Transilvania și problema indo-europenizării*, în: *The Carpathian Basin and the Northern Balkans between 3500 and 2500 BC: Common Aspects and Regional Differences*, Cristian Ioan Popa (ed), Universitatis Apulensis, Series Historica, 20/II: 11-43.

HASDEU (1875)

Hasdeu, Bogdan Petriceicu, *Principie de filologie comparativă ario-europea cuprindend grupurile indo-persic-tracic, greco-italo-celtic și leto-slavo-germanic cu aplicațiuni la istorie limbii române. Curs ținut la Facultatea de Litere și Filosofia din Bucuresci*, Tom I, *Istoria filologiei comparativă*, Tip. Thiel&Weiss, Bucuresci.

HELIADĂ RĂDULESCU (1940)

Heliade Radulescu, Ion, *Repede aruncătură de ochiu asupra limbii și începutului românilor* în: *Scrieri politice, sociale și lingvistice*, Ed. Scrisul Romanesc, Craiova.

IORDACHE (2011)

Iordache, Costin, *Restructurări etnoculturale la sfârșitul eneoliticului și începutul epocii bronzului la est de Carpați*, Ed. Pim, Iasi.

IORDACHE (2013)

Iordache, Costin, *Indo-europenii. Studiu asupra patriei originare*,

răspândirii și procesului de indoeuropenizare, Ed. Pim, Iasi.

IVĂNESCU (1957)

Ivănescu, Gheorghe, *Teoriile lui L.P. Iakubinski*, în *SCL*, 2, Anul VIII: 193.

MORINTZ, ROMAN (1968)

Morintz, Sebastian, Roman, Petre, *Asupra perioadei de trecere de la eneolitic la epoca bronzului la Dunărea de Jos*, în: *SCIV*, 4, 19: 553-557.

PETROVICI (1949)

Petrovici, E., *Figuri de lingvisti: N.I.Marr (1864-1934)*, în: *Cum Vorbim. Revistă pentru studiul și explicarea limbii*, Anul I, N-rul1: 10-14.

PETROVICI (1951)

Petrovici, E., *Legea staliniană a dezvoltării inegale a elementelor limbii*, în: *Cum Vorbim. Revistă pentru studiul și explicarea limbii*, Anul III, N-rul1: 8-12.

PETRESCU-DÎMBOVIȚA (1985)

Petrescu-Dîmbovița, M., *Contribution des recherches archéologiques à l'étude des commencements de l'ethnogenèse des Thraces dans l'espace carpto-ponto-danubien*, în: M.Liverani, A. Palmieri, R. Peroni (a cura di), *Studi di paletnologia in onore di Salvatore M. Puglisi*, Roma.

POGHIRC (1976)

Poghirc, Cicerone, *Considérations linguistiques sur l'ethnogenèse paléobalkanique*, în: *Revue des Études Sud-Est Européennes*, XIV(2): 207-221.

POGHIRC (1992)

Poghirc, Cicerone, *Pour une concordance chronologique et fonctionnelle entre linguistique, archéologie et anthropologie dans le domaine indo-*

européen, în: R. Beekes, A. Lubotsky, J. Weitenberg (ed.), *Rekonstruktion und relative Chronologie. Akten der VIII Fachtagung der Indo-Germanischen Gesellschaft Rekonstruktion und Fragen der relativen Chronologie*, Leiden: 329-330.

PORUCIUC (2002)

Poruciuc, Adrian, *Observații asupra modelului confluențial și asupra genezei limbii române* în: *Identitatea limbii și literaturii române în perspectiva globalizării*, eds. Ofelia Ichim, Florin T. Olariu, Ed. Trinitas, Iași.

ROMAN (1981a)

Roman, Petre, *Forme de manifestare culturală din eneoliticul târziu și perioada de tranziție la epoca bronzului*, în: *SCIVA*, 32,1: 21-43.

ROMAN (1981b)

Roman, Petre, *Modificari în structura etno-culturală a Europei de sud-est în eneoliticul târziu*, în: *SCIVA*, 32, 2: 241-247.

ROMAN (1982)

Roman, Petre, *Procesul de constituire a noilor grupe etnoculturale de la începutul epocii bronzului*, în: *Carpica*, XIV: 39-51.

SIMENSCHY, IVĂNESCU (1981)

Simenschy, Theofil, Ivănescu, Gheorghe, *Gramatica comparata a limbilor indoeuropene*, Ed. Didactica și Pedagogica, Bucuresti.

SLUȘANSCHI (1981)

Slușanschi, Dan, *Limba daco-geților în cadrul ei indo-european*, în: *Limba Română*, Anul XXX, Nr.3: 297-300.

ȘĂINEANU (1890)

Șăineanu, Lazar, *Linguistica contemporană sau școala neo-gramaticală*.

Locuțiune de deschidere a cursului de filologie comparativă de la Facultatea de Litere din București, IG HAIMANN, LIBRAR EDITOR, București.

VALAORI (1924)

Valaori, Iuliu, *Elemente de lingvistică indo-europeană*, Editura Cartea Românească, București.

WALD, SLUȘANSCHI (1987)

Wald, L., Slușanschi, D., *Introducere în studiul limbii și culturii indo-europene*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.

*** (1868)

Limba română, în: Arhivă pentru filologia și istoria, XIV: 265-276.

